

1. Doğru bilginin ölçütü açık bir sonuçtur
2. Doğru bilgi tümel yaklaşımı iddia, ispat, açıklama ve tez, antitez, sentez ve özgün düşünceyle yansıtır.
3. Doğru bilgi gerçeğe uygun olmalıdır.
4. Doğru bilginin değerlendirilmesi tutarlılık ölçütüyle gerçekleşir.
5. Doğru bilgi topluma yararlı olmalıdır.

HIPPOLYTE TAINE

Daha önce bahsedilen ve realizm konusunu derinleten Hippolyte Taine (1828–1893) sanatsal yaratımların, fiziki belirleyiciler gibi tanımlanmış sebeplere bağlandırılacağı üzerine odaklanır. Yaratıcıya ilham veren ve birbirilerini iç içe girmiş olgularla etkileyen soy, çevre, dönem, ortam, deneyim ve donanımın gerçeklikle anlatılmasıdır. Soy, yazarın üzerinde yaşadığı, toprağın, havasını aldığı iklimin ve ait olduğu ulusun kalıtım yoluyla geçtiği bir etkendir. Çevre ise sadece coğrafi değildir, coğrafyanın belirlediği toplumsal, ticari, ekonomik ve ruh bilimsel unsurlardır. Dönem ise ait olunan yüzyıl parçasının, gerçekçi betimlemesidir. Ortam mekânı yansıtırken, yazarın deneyim ve donanımı objektif olmalı ve algıda seçicilik gerçekleşmelidir (Taine, 1863–1864: 20–99).

ERICH AUERBECH

Erich Auerbach (1892–1950) *Mimesis (Kopya)* adlı yapıtında, Defoe, Richardson ve Fielding'in dış dünyasını ve nesnelere niteliğini canlı bir biçimde yansıtır. Ancak bu yazarların eserlerinde on dokuzuncu yüzyılın tam gerçekçi yaklaşımı yoktur. Viktorya döneminde toplumun alt kesimlerinde yer alan gerçek olay ve olgular ağırbaşlı bir şekilde ele alınıp yansıtılır ve karakter ve olgular tarihsel bir gelişim içinde ve doğru saptamayla incelenir. Dış dünyayı araştırmayı önemli, kılan, Descartes ve Bacon düşün gücüdür. Gerçekçilikte, toplumun genel yapısı ve gündelik hayat on dokuzuncu yüzyıl dönemi özellikleriyle ele alınır. Gerçekçiler kendi yaşam, deneyim ve uzman oldukları konulardan yola çıkarak hakikati aralar ve romantik yazarların düşsel masalımsı, alegorik ve sembolik anlatımına başvuramazlar. Yazar gerçeği bir ayna gibi yansıtır. Bu çalışmanın kaynağı aşağıda incelenecek Platon ve Aristoteles'dir. Bu konuyu bütünüyle kopya etmeyi veya yazarın tarafsız olmasını ima edebilir, yazar hakikati ararken ayrıntılara başvurur ve doğru gözlemlemeye odaklanır. Kişilerin yaratılan topluma, ortama ve zamana uyumu tartışılır (Auerbach 1973: 8–102).

Platon (M.Ö. 428-347) tarafından kullanılan *idea* sözcüğü «görmek» fiilinden kökenini almıştır ve «görünen form» anlamını içermiştir. Platon bağlamında evrensel gerçeklik anlamını içeren *idea*, adını bu kavramdan alan idealizm felsefesinin temelini oluşturur. Buna göre duyum kişiye bir bilgi edinimi veremez. Bir insan *idea* olarak algılandığında, bu insandan edinilen bilgi nedir? İki ayağı üzerinde durabilen genelde düz iskeletlidir, kuyruksuz ve memeli canlı kategorisindedir ve konuşabilen, yazan çizen ve düşünen v.b. bir varlıktır. Yani tüm bu kavramlar evrensel olan tümeller veya genel olanlardır. Kısaca *ideadır*. Genel anlamda ise kavramlar algılanmayla değil, *usun* (aklın) ürünü olarak ortaya çıkabilir. İnsana yüklenen bu kavramların dışında ise, insan bir hiç ya da yoktur. Uzunluğu, saçının farklı renkleri veya saçsızlığı v.b. genel bir insan tanımı için önemli değildir. O hâlde Platon için herhangi bir kavramı bireysel olarak ifade etmek önem arz etmez, önemli olan evrensel olarak var olan hakikati ve ontolojik kavramı ele almaktır. Yani tüm bireysel insanların gerçekliği, hepsinde ortak ve aynı olan evrensel insandır. O hâlde, idealar dünyasında bütün varlıkların özü değişmez ve mükemmel şekilde vardır. Formlar ise bu ideaların çeşitli biçimlerde nesnelleşmiş halleridir. Örneğin masa *ideası*, masa dendiğinde akla gelen evrensel özellikleri içerir. Oysa günlük yaşamda pek çok masa formu vardır. Yuvarlak masa, üç bacaklı, büyük masa v.b. bunlar masa *ideasının* formlarıdır. Platon'a göre, zaman ve uzam dışında, ideal bir masa ve insan vardır. Bu insan ya da *ideası* gerçektir, tek tek insanlar veya masalarsa görüşten ibarettir. Platon göreceliğe inanmaz bu sebepten dolayı, değişmeyen ve mükemmel bir gerçeğin peşindedir ve devamlı değişen duyu âlemine karşı çıkar ve düşünme yetisiyle anlaşılabilir ve statik olan idealar âlemine inanır. Duygularla ve beş duyuyla algılanan maddesel dünya sürekli değiştiğinden tam bir fikir veremez. Platon'a göre maddesel dünya bir *mimesis* (kopya), olarak göze çarpar. Ancak, maddesel dünyadaki her şeyin bir *ideası* vardır ve Platon'a göre, gerçek olan da budur. Aklın nesnesi olan idealar âlemi de felsefenin ilgi alanı olmalıdır. Nesnelere yansıması ya da gölge, *eidola* (görüntü, imaj) olarak ortaya çıkar ki, bunların gerçekliği, kopya olan *mimesis*'den de azdır. İdeaların formlardan daha gerçek olduğuna inanan Platon, görüntü ile gerçeklik arasındaki farkı irdelemek için mağara betimlemesini kullanmıştır. Görüntü ile gerçek dünya arasındaki farkı belirleyebilmek amacıyla, birinden diğerine geçen ve art arda gelen aşamayı saptayabilmek için Plato, insanın durumunu ve filozofun görevini ortaya koymuştur ve mağara alegorisini kullanmıştır. Bu mağarada, tutsaklar zincire vurulmuşlardır ve başları mağaranın dibine dönük olarak oturtulan bu tutsaklar, sıradan insanlığı temsil ederler. Bu insanlar yalnızca mağara duvarına vuran gölgeleri, arkada duran bir ateşin aydınlatmasıyla görebilirler ve kendi aralarından gezdirilen geçek nesnelere taslaklarından oluşan gölgeleri gerçek zannederler. Bu gölgeler, aslında duyuları dolaylı ve yanlış bilgileri veya bilgiç kişilerin uydurma düşüncelerini temsil ederler. Tutsaklardan biri zincirden kurtulmayı başarınca mağaranın dışındaki gerçek dünyayı ve gün ışığını görür.

Işıktan gözleri kamaşan ve şaşırarak tutsak, aşama aşama güneşin seyrine (iyi ideası) dek ulaşacaktır. Bu tutsak filozoftur ve mağaraya döndüğünde kimse ona inanmayacaktır. Çünkü dünyayı ve iyiyi temsil eden ve gün ışığında gören kimsenin filozof olduğu gerçeğini içeridekiler bilmezler. Ontolojik açıdan bakıldığında, mağaranın dışarısı güneşin ve aydınlığın olduğu idealar âlemiyken, mağaranın içi fenomenlere (görünümlere) atıfta bulunur. Platon Devlet'te, bu filozofun durumunu şöyle özetler:

Gün ışığında gözleri kamaşıp bizim şimdi gerçek dediğimiz nesnelere hiçbirini görmeyecek hale gelmez mi? Yukarı dünyayı görmek isterse, buna alışması gerekir. Bütün görünen dünyayı (mevsim, yıllar, insanların hayatları) güneş düzenler. Mağarada onun ve arkadaşlarının gördükleri her şeyin asıl kaynağı güneştir. (Platon, 1955: 200)

Düşünme, görme ve evrensel gerçeklik bağlamında idealara inanan Platon, ruh kavramını da aynı idea çerçevesinde ele alır. Ona göre, ruh ve beden ayrı bir varlığa sahiptir. Socrates bağlamında incelendiği üzere, Platon'a göre bilgi bellek yitiminden kurtulup, anımsamadır. Ruh daha önceki yaşam biçiminde her şeyi bilir. Fakat yeni formatında bilgileri tekrar anımsamalıdır. Bu bağlamda, Platon'un anımsama kuramı yeni bir bilgi öğrenme kavramını reddeder ve unutulmuşların anımsanmasına dayanır. Bilgi ile ruhu zenginleştirme, ruhtaki bilgilerin hatırlanması anlamıyla kullanıldığından, Platon'da ruh ve zihin özdeşleşmektedir. Platon'a göre, duyular âlemini kendine, bilgi nesnesi yapmış ruh, ancak pistis (inanç) sahibi olur. fakat ruhtaki en düşük bilgi durumu eikasia (sanı)'dır.

Bundan sonra, *pistis* (inanç), *dianoia* (çıkarış) ve ideayı temsil eden *noesis* (kavrayış) *epistemisi* (bilgisi) vardır (Platon, 1953 186-198). *Devlet* adlı yapıtında bunları yazan Platon, bu sınıflamayı bitirdikten sonra ruhtaki bilgi düzeylerinin «gerçeğe ne kadar yakın olursa o kadar aydınlık olduğunu» (Platon, 1955: 198) söyler. Görüldüğü gibi, Platon'a göre gerçekten var olanlar, hiç değişmez olan düşünceler ve formlardır. Fiziksel âlemde olan nesnelere de, bu değişmez gerçeklerin, değişebilir ve çarpıtılmış gölgelerinden ibarettir. Buna göre, değişim ve varyasyon sadece birer illizyondur, mutlak gerçek de birbirinden devamlı olarak ayrı kalan sabit tiplerdir. Bütün bu farklılıkların üzerinde olan bağımsız tip (ideal masa kavramı) sonsuza dek sabitken, değişimi dışlayan ve varyasyonun üstünde olan bir tek tip idea oluşur. Sonuç olarak Socrates ve Platon ruhun, ölümsüzlüğüne inanırlar ve bilgiyi ruhta saklı olan ve hatırlanması gereken bir unsur olarak ele alırlar. Tıpkı genetik kodlamanın insanın zekâ ve düşünme düzeyini belirlemesi gibi, Socrates ve Platon'un ruh kavramı da, içerdiği bilgi düzeyi ve kullanıma sokulmasıyla, insanı şekillendirmektedir.

Aristoteles (M.Ö. 384-322) öğretisine göre, Platon'un zihninle özdeşleştirdiği ve duyu âleminin dışında varlığını sürdürdüğünü iddia ettiği idealar, duyu âleminindedir. Platon için idealar algılanan fiziki dünyadan bağımsız ve dışında olarak kavranabilirken, Aristoteles için bağımlı olarak idrak edilebilir. Platon için idealar âlemi statik ve değişmeyen gerçekliği temsil ederken ve sürekli değişimi, form kavramını ifade ederken, Aristoteles öğretisinde epistemolojik kavramı içeren bilimsel bilginin içeriği, tek tek nesnelere özelliklerine ek olarak, onların tanımını da kapsar. Bu bağlamda bir nesne dâhil olduğu kümenin diğer elemanlarıyla ortak özelliğe sahip olur ve diğer fiziksel farklılıklar aynı türe ait olan nesneyi ayırır. Çünkü bireyselliklerin değişirliği altında değişmeden kalan öz ve nesneyi biçimlendiren ilke aynı kavram olmalıdır. Bu bağlamda, Aristoteles'e göre, madde ve form bir ayarında olduğu sürece var olur bunların birleşmesi duyu âleminin nesnelere oluşturur ve duyu âlemi genel olanı yansıtabilir. Örneğin bir masa varlığını başlatmak için bir tahtaya, marangoza, nasıl yapılacağını başlatmak için bir tahtaya marangoza, nasıl yapılacağını gösteren plâna (biçimsel neden) ve ne yapılacağı düşüncesine ihtiyaç duyar. Zihin ise doğuştan, üzerine daha sonra deneyimlerin yazılacağı boş bir alan (*tabula rasa*) gibidir.

Aristoteles'in öğretisine göre, ruh, biçimle özdeşleşir ve bitki ruhu, hayvan ruhu ve insan ruhu gibi aşamaları içerir ve doğa düzenli bir merdivendir. Bu merdiven, ruhsuz maddeden başlar ve basamaklar maddi olmayan ruha doğru yükselir. Bitkiler ve ilkel hayvanlar, sürüngenler, balıklar ve memeliler aşağıdan yukarıya doğru çıkarken, merdivenin basamaklarının ortasında, yarı beden yarı ruh insan vardır. Daha sonra, bedenden ayrılmış melekler ve en üstte de Tanrı vardır. Doğanın anıtsal betimlemesini veren bu merdiven insan toplumunun geleneksel yapısını koruyanlar için önem arz eder. İnsanın zincirin ortasında oluşu, onun ikinci plânda oluşunu ve her canlının ya da varlığın yerini bilmesini ve yükselme umudunun olmamasını simgeler. Aristoteles'in *Ruh Üstüne* adlı eserine göre, bitkilerde sadece üreme ve beslenme ruhu vardır. Hayvanlarda buna ek olarak dokunma, hoşlanma ve hissetme ruhu vardır. İnsan, buna ilave olarak us ve düşün sağlayan ruha sahiptir. Platon'dan farklı düşünen Aristoteles'e göre ruh ve beden ayrı bir varlığa sahip ölümsüz bir kavram değildir. Bu sebepten ruh, bedende ve kendine bulunan özelliklerden yararlanır, fakat ruh ve beden ayrı gerçekliğin iki ayrı görüntüsüdür ve Aristoteles, bu açıdan Rasyonalistlerden ayrılır. Beden ile ruhu birleştirmek Thomas Aquinas gibi ortaçağ Aristocularının kabul etmiş oldukları bir görüş haline gelir. Aristoteles insan ruhunun beslenmesini, duyu algısının, düşüncenin ve hareketin özü olarak görür ve onu organik bir cisim olarak düşünür. Ancak, ruhlar yaşayan bedenin içinde yerleşmiş ruhsal maddenin kısımları da değildirler. Ruhlar çeşitli güçlerden ve özelliklerden oluşan düzenekler olarak kabul edilir. Aristoteles'e göre, ruh bir insanın canı ve yaşam kuvveti kadar güçlüdür.

Aristoteles, *Ruh Üstüne* adlı yapıtında bilgiyi insan ruhunun çalışma alanı olarak kabul eder ve ruh-bilgi ilişkisini dört kategoride inceler. Duyular, bilgi araçlarından biridir ve duyu organları tarafından algılanır. Beş duyudan başka, bir de sağduyu vardır. Ancak bunun duyu organı olarak yeri gösterilemez. Sağduyu içinde doğayı belirlerken, beş duyu organı hissetme, duyma, şekil ve hacmi görme, koklama ve temas gibi özellikleri barındırır (Aristoteles, 1986, 157). Hayal gücü, ikinci bilgi aracıdır ki imgeler yaratıcılık ve yargı gücünü içerirler. Üçüncü olarak, anımsama gücü geçmiş ve imgeleri hatırlama şeklinde ortaya çıkar. Son olarak, intellekt (anlılık), zihinsel formu ve yargıyı geliştiren unsur olarak duyu organları, algılar, sezgi, imgeler ve bellek vasıtasıyla işlev görür. Sonuç olarak, ruh ve bedeni ayrı olarak düşünen ve akılcılık felsefesinde duyu âlemine de önem veren Aristoteles, biçim kavramına da önem vermiştir.

On dokuzuncu yüzyıldan günümüze dek gelen toplumcu gerçekçilik, yansıtma (taklit) kuramına dayanır. Platon'un *Devlet* yapıtında yukarıda bahsedilen ayna-gerçekçilik ilişkisinin kökeni bulunabilir. Socrates, Glaucon'a ressamın ve şairin yaptığı için dünyaya ayna tutmak olduğunu söyler ve *mimesis* (taklit) kavramını kullanır (Platon, 1995: 161-162). Dr. Johnson ayna benzetmesini Shakespeare oyunları için kullanır ve bunların hayatı doğrulukla yansıtan bir ayna olduklarını söyler (Johnson, 1023: 11). Gerçekçilik kavramı değişik boyutlarda ele alınmıştır. 1. Sanat ontolojiiyi, görgül olarak yansıtır mı? 2. Sanat, ideali yansıtır. Resmin veya edebiyatın öz ya da ideali yansıtmadığını, görüngü (fenemoloji, duyular) dünyasını taklit ettiğini savunan Platon'dur. Fakat durmadan değişen duyu dünyasına karşılık, asıl gerçekçilik duyularla değil, zihinlerle kavranmalıdır. Algılanan maddesel dünya bir kopya, yani *mimesistir*. Her bir maddenin ideası vardır ki gerçek olan budur. Gerçek bilgi değişmeyen idealardır (Platon, 1955: 83-96). Aristoteles'e göre şair geneli veya özü yansıtır. Hayat ve gerçekçilik eğitici amaçla ele alınmalıdır. Gerçekçileri değil, olabilir olanı ve mümkünü verir. Bu gerçekliği yansıtmak öze inmekle ve insan tabiatındaki ortak tümelleri yansıtmakla olur (Aristoteles, 1953: 5-82). Plotinos'a göre sanatçıyı değersiz bir durumdan kurtarmak ve yaratıcı durumuna sokmak için formların kopyaları değil, kendilerinin idealist halleri yansıtmalıdır (1917-1930: 6-72).

Bilgi sahibi olan bilen (özne) ve bilgenin diyalektik antitezi bilinen (nesne-şey) gerçeği arar. Doğruluk, bir düşüncenin gerçeklikle uyuşmasıdır. Doğruluk yargıda, düşüncede, zihinde ve önermede vardır. Doğruluk, düşüncenin bir özelliği iken, gerçekçilik düşünceden bağımsız olan bir şeyin özelliğidir. Doğruluk, bir değerdir ve öznenin gerçekçilik hakkında ileri sürdüğü yargının doğru ya da yanlış olmak değeridir. Veri doğru inancı gerçekleştiren, kanıtları değerlendirmedir. Önermeyi gerçekleştirebilen ve haklı kılan ölçüt doğruluktur. Doğruluk ve tutarlılık gerçeğe

özdeşleşir. Realizmde bilen özne, kendisinden bağımsız olarak var olan nesnelere gerçek bilgisine ulaşabilir. İçkin idealizminden ve transedental idealizmden farklı olarak, zihnin dışında gerçekten var olan bir dünya vardır ve bu dünya gerçekten bilinir. Dış evrenin sınırları genişledikçe bilginin kapsamı da artar. Bilen özne, bilinen kendi zihinsel içeriklerinin nesnesi veya idesini yapamaz. Nesneyi ideleştirmek ya da öznellemek doğru bilgiyi vermez. Özne, kendisi gibi olmayan ve ondan bağımsız bir ontolojiye yönelir ve onu bilmeye hedeflenir. Nesnelere algısı ve deneyi sırf öznenin algı ve deneyi değilken, özne-nesne algısı çok yönlü bir zihin algısıdır. Erken on dokuzuncu yüzyılda Kant'la başlayan idealist bilgi kuramı, yalnızca öznel gibi görünen fenomen bilgisine nesnel bir gerçekçilik yükler. Kant'ın öznel gerçekçiliği, Fichte'de nesnel idealizm, Hegel'de ise mutlak gerçekçiliktir. Kant, ödev bilinci, kolektif bilinç, kişisel yargı zorunluluğu, iyi niyet, karar verme, çelişkidenden kaçmak, başkasına bir araç değil, amaç olarak bakmak, evrensel bir yasa koymak ve pratik aklın üç postülası olan özgürlüğün, zorunluluğun ve yükümlülüğün yerine getirilmesini gerçekte bulan bir Aydınlanmacı filozoftur (Kant, 1995: 5-107). Fichte ise tüm gerçekçiliği Ben'e dayandırır (1982: 10) ve doğru *noesis* (kavrayış), *dianoia* (çıkartış), *pistis* (inanç) ve *eikasia* (izlem) gerçeğe ulaşır. Hegel'e göre ise evrensel akıl (*geist*) yüce akıl ve gerçekçiliktir (Hegel, 1986: 476).

Bir önerme (yargı, kanı, fikir, ifade, düşünce) iddia edilen varlığın durumuna uygunsuzsa doğrudur. Platon ve Aristoteles'e göre bir önerme bir varlığın ya da objenin bir özelliğini ifade ediyorsa doğrudur. Bir önerme gerçekliği evetlerse ve onunla örtüşürse doğrudur. Skolastik Thomas Aquinas'a göre de doğruluk, intellekt (zihin, ruh, düşünce), olgu ve nesnelere uygunluğudur (1983: 57). Gerçekliğin arka plânı bir resme sığmaz ve uygunluk ancak zihnin bilme yetisi ölçüsünde gerçekleşir. Bilen özne, ancak anlığın kategorileri ve olanaklı deney algıları eşliğinde fenomenleri bilir (Kant, 1995, 64). Tutarlılık, parça karşısında bütünü ve olgu karşısında sistemi ve parça ve olgu bilgisi yerine objektiviteyi ele alır. Tutarlı bilgi ve edimsel olgu gerçeği yansıtır. Tümel uzlaşım ölçütüne göre kitle ve çoğunluğun kabul ettiği bilgiler doğrudur. Açık seçik bilgi seçici gerçekçiliktir. Parça, bütünü başarıyla temsil ederse doğrudur ve yararlı ve çözüm üreten her şey doğrudur. Doğru insani idedir. Doğru bilginin sınırları ve kapsamı bilinmelidir. «İngiliz Toplum Tarihi» derslerinde bilginin sınır ve kapsamını belirleyen unsurlar aşağıdaki gibi özetlenmektedir:

1. Bilen özne sırf kendi bilgi içeriklerini bilir, özne kendi sınırlarının ötesine geçmez. George Berkeley'e göre özne sadece bu içkin idealizmi değerlendirip, gerçeği bilemez.
2. Kant aşkın idealizmine göre, bilgi deney alanının ötesinde bir bilimsel ve gerçek bilgiye ulaşamaz.

Bilen öznenin kendisinden bağımsız olarak var olan nesnelere gerçek bilgisine sahip olması olan realizm, bilgi felsefesi açısından epistemolojik realizmdir. Bu görüş içkin ve aşkın idealistlerin aksine, zihnin dışında gerçekten var olan bir dünyanın bilinebileceğini savunur. İnsan dışındaki bilgi, dünyanın sınırları ve kapsamı ne kadar genişse, o kadar sınırlıdır. Nesneyi ideleştirmek ve öznelileştirmek doğru bilgiyi vermez. Özne kendisi gibi olmayan ve ondan bağımsız bir varlığa yönelerek, onu bilmeye çalışır. İçkin idealizmin aksine, içkin realizm özneyi edilgen ve alıcı olarak kabul etmeyip, özneyi etkin bilene dönüştürüp, kendi zihin içeriklerinin dışındaki nesnelere de bilebilir ve bilgi sınırlarını daha kapsamlı olarak görür. Bilgi, öznenin zihin içeriklerini ve zihinden bağımsız nesnelere bilgisini içerir. Özne kendi zihnin algısının ötesindeki araştırma evrenine geçerek, nesnenin gerçek bilgi ve algısını temin edebilir. Sofist Protagoras'a göre, tek gerçeklik olan doğa görünüşlerdedir ve insanın gördüğü ve algıladığı görünüşlerin dışında başka bir doğa ve gerçeklik yoktur. Fakat Fichte mutlak ve evrensel ben'in birer ürünleri olan doğa ve karşıtı olan bireysel bilinç anlayışına karşı çıkar. Schelling doğası dinamik bir aklın ve amacın gerçek açılımıdır. Evrensel ben, kendisini insan «ben»inde ve mutlak «ben»den aldığı gerçeklik oldukça vardır.